

CSICSAY ALAJOS

HAZÁJUKAT VESZTETT PARTI MADARAK

2018. július 23-án az RTL Klub esti hírolvasói jót derültek, miután közölték a nézőkkel, hogy a 2019-es év madara a gólyatöcs lett. Feltehetően az ingerelhette nevetésre őket, hogy fölöttébb szokatlan madárnév került a szemük elé. S talán a tévénézők többségét is megmosolyogtatta, kivéve azt a közel tízezer „választópolgárt”, akiknek több mint egyharmada e furcsa nevű madárra adta le voksát. Ugyanis az MME 2018 elején a lilealakúakra szándékozta terelni a természetkedvelők figyelmét azért, hogy három ilyen madarat is jelölt a következő év madara címre. E három madár a gólyatöcs, a nagy póling és a gulipán volt. A rendszertani besorolásukon kívül nevezik őket parti madaroknak is, ám ez inkább ökológiai fogalom, ami az életükre utal, akárcsak a gólya- és a gödényalakúak esetében a gázló madarak megnevezés. Az emberek nemcsak a szembetűnően hosszú, a partok közelében lévő sekély vizekben járáshoz alkalmazkodott lábuk miatt szokták őket egymással rokonítani, hanem az életmódjukra jellemző más vonások alapján is, mint például a táplálkozás, fészkelés és így tovább. Hogy miért éppen a gólyatöcs nyerte a legtöbb szavazatot? Feltehetően a megnyerő, kecses külleme lehetett a döntő szempont. Különben nem is az a fontos, melyikük lett a „győztes”, a lényeg az, hogy az emberek tudomásul vegyék, esztétikai szempontból is, hogy óriási veszteség számunknak drasztikus csökkenése, ami elsősorban az élőhelyeik meg gondolatlan felszámolásának köszönhető. Ám maradjunk a témánknál, vegyük őket szépen sorba.

Első lett tehát a gólyatöcs, vagyis a *Himantopus himantopus*, amelynek egyik magyar neve széki gólya. A széki szó eredetileg szikit jelent (nem egy példa a bizonyíték rá), de hogy a töcs mit takar, csak gyanítani lehet. Herman Ottó a madár kiáltásából, a „kecs-töcs”-ből vélte kihallani a megnevezés eredetét, én viszont arra hajlanék, hogy valamelyik mocsaras vidék lakói a tocsog ige elferdített változatát ragasztották a madárra. Persze ez csak amolyan tapogatózás, ami biológiai szempontból szinte lényegtelen. A tájnyelvek igencsak leleményesek tudnak lenni, példa rájuk egy-egy növény- és állat-, főleg madárfajnak a megszámlálhatatlan népi megnevezése mind a magyarban, mind a különböző nemzetek nyelvében. Hogy mást ne mondjak, magyarul a gólyatöcst széki szarkának, gólyalábú töcsnek, töcsmadárnak, gólyasneffnek is mondják, de hadd ne soroljam. A sneff német eredetű, inkább vadászati kifejezés, amellyel a magyarban a szalonkákat, kiváltképpen az erdei szalonkát nevezik. Csakhogy a nagy póling (*Numenius arquata*) – amely az internetes szavazás második helyezettje lett – magyar népi nevei között szintén szerepel a sneff, ami inkább megilleti, mert a szalonkafélék családjába tartozik, bár vadászati szempontból nyomába sem léphet az imént említett erdei szalonkának. A sok neve közül érdemes megjegyezni a szélkiáltót, ami ugyancsak tájjellegű név, már csak azért is, mert gyerekkoromban, kicsi szülőföldemen, Csilizközben a zöld küllőt neveztük szélkiáltónak. Ennek viszont semmi köze sincs a lilealakúakhoz, mert a

harkályalakúak rendjében a helye. Viszont a gólyatöcs legközelebbi rokona a kissé idegen hangzású névvel illetett gulipán, latinul *Recurvirosta avosetta* (ezt már inkább ne elemezgessük). Ő a „madarak legújabb versengésében” a harmadik helyezést érte el, ami 2494 szavazatot jelentett. Ennyivel manapság egy dél-szlovákiai városnak akár még polgármestere is lehetne. A gulipán viszont sokkal függetlenebb madár a legfüggetlenebb politikusoknál is. S ami az életmódját illeti, igencsak migráns. Ugyanis ha a madárvonulási térképet szemügyre vesszük, Európa madarai közül egyike azon vonuló madarainak, amelyik migrációja során a fehér gólyával azonos távolságokat képes megtenni. Ki tudná megmondani, mi készíti őt erre, hiszen a két versenytársa megelégszik a Földközi-tenger partvidékével is. Hagyjuk rájuk, ők tudják az okát.

Akit érdekel a madárvilág, napjainkban sok információhoz juthat az internet által, de olyan élményekhez, mint az én nemzedékem – a 70–80 évesek – falvakban felnőtt tagjai, sajnos, már nem. Nekem annak idején személyes ismerősöm volt nemcsak a három „versenytárs”, hanem minden nálunk, azaz falunk határában költő parti, gázló és vízi madárfaj, meg persze a többiek is. Igazat megvallva, nem mindegyiknek tudtuk a nevét, nemcsak mi, gyerekek, a felnőttek sem. Ezért a gulipánt és a gólyatöcst nemes egyszerűséggel *égyenés-*, meg *görbecsőrű* tarka madaroknak hívtuk, ellenben a pólingot *pólingnak*. Nem kizárt, azért figyeltünk fel rá külön, mert mintha az egyedei a levegőben folyton civakodtak volna a bíficekkel. Hogy

ez így volt-e, vagy csak a nagy lármával kísért nászrepülésükben gyermeki fantáziánk láttatott velünk hasonló légi harcokat, mint az olykor egymást támadó vadászrepülőgépek között zajlottak Győr bombázásai alkalmával. Ezzel elárultam, hogy háborús gyerekek voltunk, meg azt is, hogy a múlt század 40–50-es éveiben Csilizköz mocsaras, vizenyős rétjei rengeteg madárfajnak adtak otthont, melyeknek a költőhelyükért és a revírjükkért igen csak meg kellett küzdeniük egymással.

Az MME ismertetőiben olvasható, hogy a szóban forgó parti madarak Magyarország területén egyre délebbre szorulnak. A belvizek lecsapolása következtében nálunk ezek a munkák is gyermekkoromban kezdtek egyre nagyobb méreteket ölteni. A mai Dél-Szlovákia területéről e madarak rövid időn belül teljesen kiszorultak. Ugyanis a madaraknak ott az igazi hazájuk, ahol a tojásaikat kiköltik és a fiókáikat felnevelhetik. Hogy e parti madarak a Duna bal partja mentén szép számban fészkeltek, részemről nem alaptalan állítás. Bizonyítékként lapozzuk fel a szlovák nyelvű *Állatok nagy atlaszát* („Velký atlas živočíchov”), melynek lapjain megtalálhatjuk a leírásukat, meg persze a szlovák nevüket is. Eszerint a gólyatöcs szlovák neve *šišila bocianovitá* (1999-ben látták utoljára az ornitológusok), a gulipáné *šabliarka modronohá*, a nagy pólingé pedig *hvizdák velký*. Őket is már csak átvonulókként tartják számon Szlovákiában.

Mint már említettem, a három lilealakú közös ismertetőjele az igen hosszú láb, az ujjak közötti csőkevényes úszóhártya, amit a törzsfejlődés alakí-

tott ki így. A gólyatöcs, annak ellenére, hogy nem úszik, a vízből kiemelkedő zombékokra rakja a fészket. Herman Ottó szerint: „*Megjelenésével és egész lényével a tó életének ékessége!*”. (De szépen tudtak fogalmazni a régiek) „...*behúzott nyakkal, hátraszegett hosszú lábaival nem éppen sebesen repül, mintegy vitorlázik, és így szép jelenség, mert színei érvényre jutnak. Rendszeresen a víz partján, a vízbe ereszkedik le, melybe oly mélyen begázol, amennyire hosszú lába enged. A partra kikerülve mintegy »falábon« halad, s minden lépésre fejével biccent egyet*”. Ez a járásforma viszont több madárfajra is jellemző, például a házi tyúkra is, azonban a lilealakúakra nem. A gulipán előre nyújtott nyakkal lépked, és a víz színéről kaszáló mozgulatokkal szedi fel a táplálékát. Jó úszó, mégis a szárazon költ, akárcsak a nagy póling. Mindkettő fészkelja kitűnően alkalmazkodott a környezet színeihez. Mindhárom madárfaj fiókái fészekhagyók, ám amíg a kicsik nem tanulnak meg repülni, az anyamadarak kitartóan védik őket. Óhatatlanul felmerül a kérdés, hogy mire való a csenevész úszóhártyájuk. Ha figyelembe vesszük, hogy a sekély vizek felszínéről és az iszapból szedik fel a táplálékukat, akkor rájövünk, olyan lábujjakra van szükségük, amelyek a lágy aljzaton könnyebbé teszik a járásukat. A laikusok számára meglepő lehet, hogy nincs begyük, mivel könnyen emészthető eledelen élnek. Lám, milyen okos találmányokra képes az evolúció.

Említettem, hogy parti madarakat, ha nem is tudtam a nevüket, gyermekkoromban nagyon sokfelét láttam. An-

nak idején minden falu határában volt liba-, szarvasmarha- és disznólegelő, az utóbbi állatsorda számára inkább turkáló-dagonyázó hely. E célra nem éppen a legjobb minőségű földeket jelölték ki, inkább a vizes, lápos, szikes területeket, s az állatsordák közelében biztonságos fészkelő helyre letek a különféle madárfajok. Csak a házi sertések feltúrt legelőjét nem kedvelték, mert a disznók bizony a madártojásokat és a fiókákat is képesek voltak felzabálni.

Alap- és középiskolás korunkban mi még kevés állat- és növényfajról tanultunk, viszont a főiskolán – már sokszor említettem –, ha enyhe kényserből is, bátran mertem vállalni a biológia szakot, ami később az egykori élményeimet többszörösen és elmélyültebben gyarapította. Öreg fejjel is igen nagy örömmel tölt el, ha utazás közben megpillantok egy-egy rég nem látott élőlényt, főként madarat. A múlt század nyolcvanas éveinek végén két alkalommal is jártam Bulgáriában, a Fekete-tengernél. Egyik utazgatásom során a turistatársaim gyanakodva tekintettek rám, ugyan mi lehetett, hogy néhány tarka madár láttán, melyek az út melletti lagúnákban tapicskoltak, hirtelen nagy lelkesedéssel felkiáltottam: „Nézzék! Azok ott gulipánok! Ugye, milyen gyönyörűek?” Látva a kedélytelen arcokat, azt véltem róluk leolvasni: *és akkor mi van?* Ám amikor meghallottam a „népszavazás” eredményét, úgy éreztem, mintha sok évtized múltán valamiért kárpótoltak volna. Hát mégis? Mégis, ilyen sok ember számára nem közömbös a hazájukat elvesztő madaraknak a jövőbeni sorsa?